

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Запорізький національний технічний університет

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
для самостійної роботи з дисципліни «Психолого –
педагогічні основи викладацької діяльності»
для магістрів, що навчаються
за освітньою програмою 022 Дизайн

2018

Методичні вказівки для самостійної роботи з дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» для магістрів, що навчаються за освітньою програмою 022 Дизайн / Укладач: Бондаревич І.М. Запоріжжя: ЗНТУ, 2018. – 38 с.

Методична розробка містить загальні положення щодо опанування дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності», стислий план самостійної роботи по кожній темі, питання для підготовки до заліку. Наведено перелік базової і допоміжної літератури.

Укладач:

кандидат. філос. наук, доцент Бондаревич І. М.

Рецензент:

старший викладач кафедри дизайн ЗНТУ Пасічна Т. О.

Відповідальний за випуск:

д-р філос. наук, професор Бондаренко О.В.

Затверджено на засіданні кафедри філософії ЗНТУ
протокол № 1 від 22 серпня 2018р.

Затверджено на засіданні НМК ФБАД
протокол № 1 від 03 вересня 2018р.

ЗМІСТ

1. Мета та завдання навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності».....	4
2. Зміст дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» за темами.....	5
3. Плани самостійної підготовки з дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» за темами.....	7
4. Перелік питань до заліку з дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності».....	32
5. Рекомендована література і джерела.....	34
6. Система оцінювання знань студентів з дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності».....	36

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Дисципліна «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» є вибірковою дисципліною гуманітарного блоку, що забезпечує формування професійних компетенцій магістрів спеціальності 022 Дизайн.

Метою дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» є формування компетентності студентів-магістрів в галузі організації педагогічної, дослідної, управлінської діяльності, яка базується на врахуванні потреб її учасників в самореалізації і спрямована на підвищення працеспроможності колективу.

Завданням дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» є вивчення засад викладацької діяльності – її психологічного (особливостей психічної діяльності під час навчання) і педагогічного (теорії педагогічної культури, прийомів педагогічної техніки, етики мовлення, методики управління навчально-виховним процесом) аспектів.

В результаті вивчення навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» студент повинен **знати:**

- поняття «психіка», «свідомість», «психічна діяльність»;
- особливості психічного процесу сприйняття;
- ціннісні засади навчально-виховного процесу;
- засади суб'єкт – суб'єктної взаємодії викладача і студента;
- етику педагогічної діяльності і мовлення;
- сутність педагогічної техніки, її компоненти;
- класифікацію засобів невербального мовлення;
- методику організації роботи в групі;
- типи, структуру, динаміку конфліктів у педагогічних ситуаціях, шляхи їх розв'язання;
- культуру, техніку, риторичні аспекти педагогічного мовлення;
- особливості педагогічного впливу на особистість, засади створення ситуацій успіху;
- шляхи професійного самовиховання.

В результаті вивчення навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» студент повинен **вміти:**

- вирізняти як власні психічні стани так і психічні стани оточуючих людей;
- враховувати специфіку сприйняття у своїй діяльності;
- раціонально планувати діяльність, визначати її завдання, створювати умови для діяльності;
- реалізовувати можливості самоуправління, самовиховання (виробити вміння і навички управління власним психічним станом, мовою);
- свідомо використовувати різноманітні методи, прийоми словесного впливу і невербального спілкування (жестикуляцію, міміку, постанову тощо);
- володіти методами підготовки до виступу;
- аналізувати конфлікти і вибирати ефективні шляхи їх розв'язання.

Дисципліна «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» вивчається на 5 курсі в 11-ому семестрі й завершується заліком. Навчальним планом передбачено:

- лекцій – 28 годин (денне відділення) / 6 годин (заочне відділення);
- семінарських занять – 14 годин (денне відділення) / 2 години (заочне відділення);
- самостійної роботи студента – 90 годин (денне відділення) / 127 годин (заочне відділення);

Загальна кількість – 135 години.

В умовах КМС навчальна дисципліна «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» відповідає 4,5 заліковим кредитам.

2. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» ЗА ТЕМАМИ

Змістовий модуль 1. Психологічні основи викладацької діяльності

Тема 1.1 Поняття про психіку. Психічні властивості, процеси і стани.

Відчуття, сприйняття, уява, увага, пам'ять, мислення як психічні процеси. Темперамент і характер як психічні властивості.

Теорія психотипів. Вплив психотипу особистості на хід педагогічної взаємодії. Стрес, депресія, фрустрація, настрій як психічні стани.

Тема 1.2 Психологія сприйняття

Психофізіологічні засади процесу сприйняття. Феномен ілюзій сприйняття. Класифікація ілюзій сприйняття. Енергетична концепція емоцій. Роль емоційної саморегуляції в педагогічній взаємодії.

Тема 1.3 Організація діяльності в групах. Конфлікти

Групи. Особливості організації роботи в групах. Поняття про конфлікти. Типологія конфліктів, їх причини і шляхи вирішення. Специфіка педагогічних конфліктів. Анатомія, структура, динаміка педагогічних конфліктів. Шляхи передбачення педагогічних конфліктів.

Змістовий модуль 2. Педагогічний аспект викладацької діяльності

Тема 2.1 Історія підходів до викладацької діяльності. Ціннісна компонента викладацької діяльності

Витоки і призначення викладацької діяльності. Складові сучасної викладацької діяльності. Умови, шляхи формування і реалізації ефективної викладацької діяльності. Критерії та рівні оволодіння педагогічною майстерністю. Ціннісне навантаження суспільного процесу виховання. Рушійні сили змін цінностей в часі, зміна поколінь і стійкість культурних традицій. Дихотомія цінностей самовираження і загальнолюдських цінностей в сучасному виховному процесі. Роль системи цінностей в структурі педагогічної взаємодії.

Тема 2.2 Педагогічна техніка як основа педагогічної майстерності. Невербальна комунікація педагога

Поняття педагогічної техніки. Педагогічна техніка як організація поведінки викладача. Внутрішня техніка: формування вмінь психотехніки, розвиток уяви, управління емоційним станом, контроль фізичного стану організму. Зовнішня техніка як культура професійно-педагогічного спілкування. Педагогічний вплив (прийоми і ключові операції).

Поняття про невербальні засоби комунікації. Класифікація невербальних засобів комунікації педагога. Міжособистісний простір у спілкуванні. Пластична техніка (пантоміміка), емоційне забарвлення пластики, постави. Мімічна техніка. Мова жестів. Зовнішній вигляд педагога (стриманість, охайність, естетична виразність).

Тема 2.3. Ораторська мистецтво педагога. Шляхи вдосконалення професійно-педагогічної майстерності

Риторичні навички та вміння викладача. Особливості підготовки до публічного виступу. Засоби підвищення ефективності взаємодії зі слухачами. Значення зворотного зв'язку у спілкуванні. Використання мовних засобів у налагодженні зворотного зв'язку. Особливості візуального сканування. Поняття про активне слухання: прийоми та правила активного слухання.

Вивчення досвіду передових вчителів – шлях до педагогічної майстерності. Педагогічна технологія формування самостійно-дослідницької діяльності студентів. Професійне самовиховання як шлях вдосконалення педагогічної майстерності.

3. ПЛАНИ САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ З ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» ЗА ТЕМАМИ

Змістовний модуль 1 Психологічна компонента викладацької діяльності

Тема 1.1 Поняття про психіку. Психічні властивості, процеси і стани. Психологія сприйняття.

20 год

1. Вплив психотипу особистості на хід педагогічної взаємодії.
2. Стрес, депресія, фрустрація, настрій як психічні стани.

1.Вплив психотипу особистості на хід педагогічної взаємодії.

Теорія психотипів - одна з методик психологічного діагностування. У XIX столітті К. Р. Юнг створив теорію про типи особистості, визначення яких базується на уявленнях про установки та основні функції психіки. Він виділив дві основні особистісні установки: інтроверсія, коли інтерес людини спрямований в глибини власного внутрішнього світу, і екстраверсію, коли людина спрямований на зовнішній світ. Мається на увазі схильність особистості до конкретної установки, а не про її повне переважання.

До основних функцій психіки Юнг відніс мислення, відчуття, інтуїцію і почуття. Відчуття передбачає взаємодію зі світом за допомогою органів чуття, мислення і почуття допомагають усвідомити відчуте на рівні осмислення й емоційного переживання, а інтуїція є зв'язуючою ланкою з підсвідомістю. У кожної людини одна з цих функцій є домінантною, а решта її доповнюють. Ці функції були розділені на дві групи:

- Раціональні (мислення і почуття);
- ірраціональні (відчуття і інтуїція).

Сутність соціонічної концепції психотипів полягає у поєднанні концепції К. Юнга з теорією інформаційного метаболізму польського психіатра А. Кемпинського, що було зроблене А. Аугустінавічюте. В основі цього синтезу лежить поняття про обмін інформацією між людиною і зовнішнім світом у порівнянні з обміном речовин в організмі, коли інформація є їжею для людської психіки, тому психічне здоров'я безпосередньо пов'язане з якістю інформації, що надходить. В термінології соціоніки, типи особистості визначені типами інформаційного метаболізму.

Цінність цього підходу полягає в тому, що соціонічні типи особистості не є постійною, «застиглою» характеристикою особистості, їх визначення відображає лише шлях обміну інформацією, не зачіпаючи індивідуальних особливостей людини (освіту, культуру, досвід і характер), які вивчає індивідуальна психологія.

Труднощі в діагностиці полягають в тому, що дуже часто людина імітує поведінку інших психотипів, а також перепорою постає наше звичайне уявлення про специфічні жіночі і чоловічі психічні прояви.

Завдання: користуючись описом 8 психотипів (<http://telopa.com.ua/vyvychayemo-vnutrishnyu-realnist-za-psyhotypom/>), визначити свій власний психотип і також психотип близької людини.

2 Стрес, депресія, фрустрація, настрій як психічні стани.

В основі вчення про **стрес** лежить теорія *гомеостазу*, тобто відносної рівноваги, сталості складу і властивостей внутрішнього середовища організму в якості найважливішої умови його життєдіяльності. Це стан динамічної рівноваги підтримується шляхом протидії впливу зовнішніх (середовищних) і внутрішніх чинників з подальшою до них адаптацією. Ось чому те, що тепер

називають *стресом*, раніше визначалося як загальний адаптаційний синдром (ОАС) - термін, введений одним з основоположників вчення про стресі Гансом Сельє (1907-1982).. Треба, однак, відзначити, що сам по собі термін "стрес" був запропонований ще в 1914 р. американським фізіологом Уолтером Кенноном (1871 - 1945), який використав словосполучення "великий емоційний стрес" у фізіологічному контексті цього поняття, тобто як "здібності [адаптуватися] до впливу виникаючої напруги на механізми гомеостазу". І лише з 1946 р. термін "стрес" увійшов у науковий обіг. В даний час під стресом розуміється *стан психічної напруженості, обумовлене адаптацією (присосуванням), перебудовою психіки людини, її організму в цілому до складних, мінливих умов його життєдіяльності*. Як підкреслював Р. Сельє, ця неспецифічна потреба організму, психіки суб'єкта перебудовуватися в нових для нього умовах, здійснювати свої "присосувальні функції і тим самим відновлювати нормальний стан" і є *сутність стресу*, що виділяє його серед інших станів напруги.

Виникаючи, стрес спочатку до певних меж мобілізує внутрішні резерви психіки, всього організму людини, його присосувальні можливості, волюву, фізичну, пізнавальну активність і в силу цього є своєрідним стимулюючим фактором, що позитивно впливає на ефективність життєдіяльності. За рахунок цього, особливо на перших порах, звичайно поліпшуються показники виконання суб'єктом не тільки простих, але і більш складних для нього завдань. Саме в цьому проявляється мобілізуючий ефект стресу.

Однак при тривалому впливі несприятливих факторів, по мірі виснаження захисних, адаптаційних резервів організму стрес може привести до протилежного (негативного) результату і надати руйнівну, дезорганізуюче вплив на здоров'я, психіку людини, що нерідко призводить до їх розладу, негативно впливаючи на поведінку. З цієї точки зору можна говорити про деструктивному впливі стресу на психіку, свідомість, загальне самопочуття людини, про важкій формі стресу - травматичному стресі (дистрес), що приводить до порушень адаптації і навіть до психічних розладів особистості хворобливого характеру, що вимагає втручання фахівців у різних галузях медицини, зокрема психіатрії. Ось чому гостра реакція на важкий стрес включена в Міжнародну класифікацію хвороб (МКХ).

Суттєвими ознаками ситуації, необхідними для виникнення **фрустрації**, є наявність сильної мотивованості для досягнення мети (задоволення потреб) та подолання перешкоди, що перешкоджає цьому. Фрустрація - це стан людини, що виражається в характерних особливостях переживань і поведінки, що викликається об'єктивно непереборними (або суб'єктивно так зрозумілими) труднощами, що виникають па шляху до досягнення мети або до вирішення завдань.

На думку французького психолога Поля Фресса (р. 1911), фрустрація виникає кожен раз, коли фізична, соціальна або навіть уявна перешкода заважає дії, спрямованій па досягнення мети, або перериває її. "Фрустрація створює, таким чином, поряд з вихідною мотивацією нову захисну мотивацію, спрямовану на подолання виниклої перешкоди". Р. Сельє називав фрустрацію "стресом поваленої надії", що перетворює стрес в дистрес.

Описуючи фрустрацію, багато авторів найбільшу увагу приділяють лише її негативному впливу на психіку, свідомість людини, проте це не зовсім вірно, оскільки *фрустрація грає в поведінці багатьох людей певну конструктивну роль, сприяючи досягненню поставленої мети*. Завдяки її впливу на психіку суб'єкта в його мотиваційній сфері нерідко домінує значення набувають *мотиви досягнення*, посилюється привабливість поставленої мети (Д, Креч, Р Кратчфилд та ін).

В конфліктній ситуації, коли один з її учасників знаходиться в стані фрустрації, найбільш поширеними емоційними реакціями на дію фрустраторов можуть бути: а) агресія, спрямована на подолання виниклої перешкоди; б) агресія, в тому числі у вигляді так званих *замішуючих дій*, нерідко спрямовуються на сторонні об'єкти (реакція заміщення по механізму "зірвати зло"); в) депресія, що супроводжується необґрунтованими самозвинуваченнями.

Завдання: описати декілька випадків, проявів стресу і фрустрації у оточуючих вас людей, свідками яких ви були. Проаналізувати їх відмінності і схожість.

Тема 1.2 Психологія сприйняття

- 1. Ілюзії сприйняття.**
- 2. Енергетична концепція емоцій.**

10 год.

1. Ілюзії сприйняття.

Ілюзії сприйняття за своїми причинами поділяються на такі типи:

- ілюзії обумовлені фізичними явищами (міраж, візуальне переламлення предметів у воді);
- ілюзії обумовлені особливостями наших органів чуття (слухові, зорові);
- ілюзії смислові (ідейні, установки, принципи)
- ілюзії досвіду

Завдання передивитись відповідну серію документального фільму «Ігри розуму». Привести приклади на кожний з видів ілюзій сприйняття.

2. Енергетична концепція емоцій.

Позитивними енергетичними зарядами, якими людина може стимулювати сама себе є:

- Вміння зайнятися хорошими справами;
- Особисті успіхи надихають вас рухатися вперед;
- Почуття власної гідності дозволяє вам високо тримати планку своїх успіхів;
- Часто підбадьорюєте себе, нахвалюєте себе;
- В собі бачите перш за все позитивне, підкріплюєте ці якості відповідними діями;
- Трохи перебільшуєте свої досягнення і це допомагає вам рухатись вперед;
- Уявляєте своє майбутнє світлим;
- Після критики на свою адресу приймаєтесь за справу з новими силами.

Психічна енергія з позитивним зарядом об'єднує в собі ейфоричну активність, миролюбність, синергетичний стиль спілкування, позитивну комунікативну установку, високу комунікативну толерантність, «гарячий» інтелект, емоційне резонування, м'яка сигнальна експресія, сенсорна довірливість, доброзичливість.

Правила емоційної поведінки:

1. Адекватність емоцій виявляється у відповідності сенсу впливу до поточних обставин;

2. Комунікативність емоцій означає, що вони визивають довіру, справляють сприятливе враження.

3. Економічність у прояві емоцій пов'язана із найменшими затратами фізичних і психічних ресурсів для досягнення цілей взаємодії

Завдання: опрацювати правила емоційної поведінки за монографією В.В. Бойко «Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других».

Тема 1.3 Конфлікти. Специфіка педагогічних конфліктів.

1. Специфіка педагогічних конфліктів

10 год.

Особливість педагогічних конфліктів полягає у відповідальності педагога за педагогічно правильне вирішення проблемних ситуацій. (учасники конфліктів мають різний соціальний статус; життєвий досвід; різне розуміння подій і їх причин- подій та їх причин.

Об'єктивними причинами виникнення педагогічних конфліктів можуть бути: втома студентів; збурення в групі, що залишилось з попередніх подій; відповідальна контрольна робота; сварка на перерві; настрій вчителя; його вміння або невміння організувати роботу на уроці; стан здоров'я та особистісні якості. Конфлікт часто виростає з прагнення викладача затвердити свою педагогічну позицію, а також від протесту студента проти несправедливого покарання, неправильної оцінки його діяльності. Специфіка врегулювання педагогічних конфліктів

1. викласти факти, визначити проблему
2. почуття і ціннісні оцінки чітко відокремлюватися від фактів
3. запитати у всіх зацікавлених осіб: які почуття вони відчують і яким вони бачать рішення.

Конфлікт має бути проаналізований на з рівнях: з точки зору об'єктивних особливостей організації навчально-виховного процесу у вузі; з точки зору соціально-психологічних особливостей групи, конкретних міжособистісних відносин викладача і студента; з точки зору вікових, статевих, індивідуально-психологічних особливостей його учасників.

Деструктивним конфлікт є коли він не стосується важливих робочих проблем, розділяє колектив на групи і т.д. Конструктивний

конфлікт відкриває гостру проблему, призводить до зіткнення з реальною проблемою і шляхами її вирішення, сприяє розвитку. При вирішенні конфліктів між вчителем та учнем необхідно крім аналізу причин конфлікту, враховувати віковий фактор. Дуже часто педагогічний конфлікт ускладнений особистісними причинами. Як правило, вони виникають через прагнення студента бути дорослим і відсутністю у педагога підстав для визнання його таким.

Потрапляючи в конфліктну ситуацію викладач може спрямовувати свою активність як на те, щоб краще зрозуміти свого співрозмовника, так і на регуляцію власного психологічного стану з метою погашення конфлікту або його профілактики. У першому випадку вирішення конфліктної ситуації досягається шляхом налагодження взаєморозуміння між людьми, усунення недомовок, неузгодженості. Втім проблема розуміння іншої людини досить складна. Досвідчені педагоги знають, що слід сказати (відбір змісту в діалозі), як сказати (емоційний супровід розмови), коли сказати, щоб досягти мети зверненої до дитини мови (час і місце), при кому сказати і навіщо сказати (впевненість в результаті).

У спілкуванні педагога зі студентами вплив інтонації істотно більший, ніж при спілкуванні дорослих людей.

Принципово вміти слухати і чути учня. Це не так легко зробити.

Конфлікт може вважатися продуктивно дозволеним, якщо в наявності реальні об'єктивні і суб'єктивні зміни в умовах і організації всього освітнього процесу, у системі норм і правил, у позитивних установках суб'єктів цього процесу по відношенню один до одного, в готовності до конструктивного поведінки в майбутніх конфліктах.

Для прийняття правильного рішення педагогові часто бракує часу та інформації, він бачить факт порушення ходу заняття, але йому важко зрозуміти, чим це викликано, що цьому передувало, що призводить до неправильного тлумачення вчинків. Студенти, як правило, більш поінформовані про причини того, що відбувається зазвичай про це мовчать, а при спробі пояснити викладачу, внести ясність, той нерідко зупиняє їх. Викладачу важко прийняти нову інформацію, змінити ставлення до того, що трапилося і свою позицію. вчинку.

Суттєву допомогу педагогу може надати прогнозування відповідних реакцій і дій учнів у конфліктних ситуаціях. На це

вказували багато педагогів-дослідники (Б. С. Гершунский, В. І. Загвязінській, М. М. Лобанова, М. І. Поташник, М. М. Рибаківа, Л. Ф. Спірін та ін.)

Завдання: передивитись художній фільм «Хористи» і виявити представлені педагогічні конфлікти; провести їх аналіз і спрогнозувати шляхи їх вирішення.

Змістовий модуль 2. Педагогічний аспект викладацької діяльності

Тема 2.1 Ціннісна компонента викладацької діяльності

1. Рушійні сили змін цінностей в часі, зміна поколінь і стійкість культурних традицій.
2. Роль системи цінностей в структурі педагогічної взаємодії.

10 год.

1. Рушійні сили змін цінностей в часі, зміна поколінь і стійкість культурних традицій.

Цінності як соціальний феномен складають зміст колективних підструктур самосвідомості. Завдяки своїй інтегруючій, соціалізуючій, комунікативній функції, а також зґрунтованості на особистісних значеннях і знаннях, вони «тримають» всю будову культури, і одночасно є матеріалом, з якого ця будова формується. В цьому сенсі джерелом культури постає праця, сутністю культури – творчість змістом культурного прогресу – духовне зростання людини.

Призначення цінностей полягає в регулюванні діяльності людей, визначенні стратегії їх життя як цілеспрямованого процесу. Змістом цінностей є суб'єктивна норма і об'єктивна значущість. Утворення цінностей, ідеалів – це метаморфоза перетворення особистісного смислу в соціальний, за умов, коли цінності визначених суб'єктів співпадають з цінностями, спрямованими на розвиток сутнісних сил людини. Це діяльнісний аспект цінностей, з точки зору якого їх критерієм виступає гуманність.

Життєстверджуюча роль цінностей реалізується шляхом їх граничного вираження в ідеалах. Впорядковуюча дія ідеалу обумовлена його абсолютністю, нескінченністю, нездійсненністю, що уособлюється в зорієнтованості людини, в процесі створення ціннісних ієрархій, певних градацій, що визначаються відповідністю ідеалу. Певний фарватер творення ціннісних ієрархій утворюють

полярні ідеали «злої» і «доброї» духовності. Існування такого фарватеру обумовлено самою природою людського мислення: ми пізнаємо у порівнянні.

Критерієм істинності цінностей є ступінь їх коеволюційності. Якщо цінності, які сповідує людина, не несуть сенсу для людства і Природи, її саморозгортання спотворене. Так народжується злий геній. Якщо саморозгортання людини сприяє саморозгортанню суспільства, Природи, а значить і Всесвіту, то воно є істинним, справжнім. Добру природу духовності з давніх давен розуміли як спроможність діяти одночасно і для себе, і для людей, і для світу! На шляху свого духовного зростання людство надбало універсальні цінності, які здобули своє граничне вираження в ідеалах Любові, Віри, Свободи, Мудрості, Краси, Блага, Правди, Творчості. Ці «культурні універсалиї, зумовлені родовими ознаками людського побуту, є спільними для всіх людей і всіх етносів» [171; с. 392], тобто, соціально значущою інформацією. Виробництво соціально значущої інформації є оформленням смислів, як ідеальних структур впорядкованості соціального буття, що відповідно роботі механізму смислосудівництва (термінологія Д.О. Леонтьєва) смислової сфери особистості.

Кожну епоху характеризується особливим переліком цінностей, який визначається домінуючим типом суспільних відносин. Для класифікації цінностей в історичному контексті певним чином може бути використана теорія В. Сагатського про чотири типи суспільних відносин (перший з них пов'язаний з відносинами домінування, що характерні для класових, антагоністичних суспільств, наприклад, рабовласницьких та феодальних; другий тип суспільних відносин – маніпулятивні відносини, вони є провідними в тоталітарних і посттоталітарних суспільствах, передбачають прихований вплив на свідомість людини з метою управління її вчинками і життєдіяльністю; третій і четвертий тип суспільних відносин в наведеній типології визначаються науковцем як партнерські та відносини співробітництва, що притаманні демократичним суспільствам, які існують за законами верховенства права).

Іншою варіацією класифікації можуть слугувати цінності філософських епох : премодерну, модерну, постмодерну. Так, фундамент премодерну складають цінності, обумовлені аксіоматичним сприйняттям світу як цілісного, синкретичного,

Живого. При тому спільнота є важливішою ніж індивід, передача досвіду здійснюється вертикально, провідним культурним проектом є релігія (у формі племенних культів та народних релігій).

Цінності модерну несуть на собі відбиток нового культурного проекту - науки, пов'язані із активізацією діяльності людини у світі – його пізнанням. Внаслідок чого відбувається усвідомлене виокремлення людини зі світу природи, самоусвідомлення. Головними цінностями модерну є людський розум, антропоцентризм, індивідуалізм, аж до егоїзму. Наслідком зазначеної акцентуації став розвиток ідеї про множинність світів, почування як засаду буття, інтуїцію і підсвідоме як джерело знань. Цінності епохи постмодерну також тісно пов'язані із світосприйняттям: світ - це різом, що демонструє некероване зростання складності, головна дія індивіда це – деструкція - звільнення місця для нової конструкції. Сам девід постає розпорошеним індивідом.

Трансформація цінностей в часі унаочнюється в процесі інформаційного обміну. М. Мід зауважує, що сьогодні існують якнайменше три типи інформаційного обміну між поколіннями: префігуративний, конфігуративний і постфігуративний. Перший характерний для аграрних суспільств та передбачає передачу знання у вертикальному напрямку – від дідів до онуків. Люди похилого віку в таких суспільствах мають авторитет, бо зберігають ефективні життєві моделі для нащадків. За таких обставин конфлікт між поколіннями формується як системний, будучи прихованим, вирішується переважно зі зміною самих поколінь. Конфігуративний тип інформаційної взаємодії є характерним для індустріальних суспільств чи локальних спільнот. Він здійснюється в горизонтальному напрямку – шляхом передачі значущої інформації між однолітками: діти вчать дітей, дорослі – дорослих. При цьому конфлікт поколінь перетворюється на конфлікт спільнот, він втрачає категоричність «нове»-«старе», набуває сенсу «Я»-«Інший». Постфігуративний інформаційний обмін призводить до того, що традиції не встигають сформуватись, досвід виявляється малозастосовним (за виключенням періоду допідліткового дитинства), градація поколінь визначається ступенем сучасності знань.

Очевидно, що в поточний момент успіх суспільства тісно пов'язаний із рівнем морального, етичного, духовного розвитку його членів.

Завдання: підготуйте доповідь на тему «Зміна поколінь і стійкість українських традицій».

2. Роль системи цінностей в структурі педагогічної взаємодії.

Найголовнішою ціннісною характеристикою педагогічної взаємодії є її гуманістична спрямованість, утвердження моральних норм поведінки й стосунків. Для педагога провідною є орієнтація на головну мету за гармонійної узгодженості всіх інших: гуманізації діяльності, гідного самоутвердження, доцільності засобів, врахування потреб вихованців. Лише за умови почуття відповідальності перед майбутнім, усвідомлення мети і великої любові до людей починає формуватися професійна майстерність викладача. Гуманістична спрямованість виявляється у здатності оцінювати свою діяльність з точки зору індивідуальних змін в оточуючому середовищі, а також у відповідальності за якість організації виховного процесу.

В суб'єкт - суб'єктній парадигмі навчання доволі глибоко реалізується гуманістичний принцип педагогічної взаємодії, оскільки першою метою є виховання людини щасливої, думаючої. Тобто знання є засобом реалізації гуманістичних цілей. В науковій літературі зустрічається класифікація засобів педагогічної взаємодії на духовні (основа загальної і педагогічної культури викладача), інтелектуальні (кмітливість, професійне спрямування сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, прояв та розвиток творчих здібностей учня), моральні (любов до дітей, віра в їх можливості та здібності, педагогічна справедливість, вимогливість, повага). При тому духовні і моральні засоби педагогічного впливу є первинними перед інтелектуальними, вони складають його основу. Без цього підґрунтя увесь педагогічний процес перетворюється на «вивчення».

Головною здібністю, що об'єднує всі інші здібності педагога, науковці визначають толерантність, чутливість до людини, до особистості, що формується. Як виявляється гуманістична спрямованість в педагогічній взаємодії? Як комунікативність (потреба у спілкуванні, здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування); як перцепція (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками); як динамізм (здатність активно впливати на іншу особистість); через емоційну стабільність

(володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); як оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); як креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативного розв'язання проблемних ситуацій); як здатність конструктивно впливати на психічний і моральний світ людей.

Завдання: скласти піраміду власних цінностей, прокоментувати її.

Тема 2.2 Педагогічна техніка як основа педагогічної майстерності. Невербальна комунікація педагога

1. Формування вмінь психотехніки.
2. Мімічна техніка. Мова жестів.

10 год.

1.Формування вмінь психотехніки.

Діяльність педагога оцінюється зі сторони, він постійно знаходиться під пильною увагою колег, студентів, інших людей. Часто недостатній рівень сформованості навичок саморегуляції призводить до непрофесійної поведінки викладача, нетактовного та не толерантного ставлення до студентів. Саморегуляція – це вміння людини бачити кінцеву мету діяльності, самостійно знаходити оптимальні шляхи її досягнення і домагатися здійснення, здатність індивіда створити програму діяльності і на цій основі керувати своїми діями і станом. Результатом саморегуляції є виховання спрямованості, організованості, вміння володіти собою. Саморегуляція має структуру, єдину для всіх видів діяльності, і складається з таких компонентів: мети діяльності, моделі значущих умов, програми дій, оцінки результатів та їхньої корекції.

Психологічні основи саморегуляції включають в себе керування пізнавальними процесами: сприйманням, увагою, уявою, мисленням, пам'яттю, а також особистістю: емоціями, думками, мовою, діями – реакціями на ситуацію, яка виникла. Саморегуляція кожного з перерахованих психічних процесів, властивостей і станів людини пов'язана з волею і внутрішньою мовою. Внутрішня мова є основою для довільності в управлінні усіма психічними явищами, а воля забезпечує збереження спрямованості й енергійності дій. Саморегуляція сприймання передбачає чітку постановку задачі сприймання – побудова образу, отримання однозначних відповідей на

питання: «Що спостерігати?», «Для чого спостерігати?», «Як спостерігати?». Перш ніж спостерігати, ми повинні відповісти собі на ці питання. В умовах складної педагогічної ситуації такі відповіді не завжди є очевидними, і доводиться докладати значних розумових та фізичних зусиль для того, щоб їх знайти. Свідома постановка подібних питань і знаходження відповідей на них психологічно вимагають вибору і слідування йому, що, у свою чергу, передбачає саморегуляцію.

В науково-педагогічній літературі визначені доступні способи саморегуляції. Так, управління увагою ґрунтується на тому, що довільна і мимовільна увага в різній мірі піддаються саморегуляції. Управління мимовільною увагою можливо лише побічно, через регуляцію психофізіологічних станів організму, від яких вона залежить. Мимовільною увагою важко керувати при втомі, під час хвороби, у стані надмірного емоційного збудження, афекту або стресу. Найбільш дієвими засобами управління даним видом уваги є відпочинок, лікування, психофізичний аутотренінг. Довільною увагою можна керувати за допомогою слів або стимулів, що викликають інтерес. Щоб привернути увагу людини до чого-небудь, досить стимулювати її інтерес. Словесна самоінструкція або вербальна саморегуляція уваги завжди прямо або побічно базуються на інтересі. Іноді буває досить змусити себе побачити в якомусь об'єкті, явищі чи події щось цікаве, щоб надовго привернути до цього увагу. Нею певною мірою можна керувати і через сприймання.

Саморегуляція пам'яті також необхідна для педагога. Процеси пам'яті – запам'ятовування і відтворення інформації – піддаються саморегуляції. Третім процесом пам'яті – збереженням інформації – управляти важче, так як він працює на підсвідомому рівні. Однак через певну організацію запам'ятовування побічно можна керувати ним. Саморегуляція мнемічних процесів заснована на різних способах уявлення, асоціювання, зв'язування в єдине ціле, уявної обробки матеріалу. Пам'ять поліпшується, якщо матеріал, який потрібно запам'ятати, вдається уявити візуально, пов'язати з якими-небудь образами. Запам'ятовування можна прискорити, штучно викликаючи в пам'яті інші перцептивні образи і уявлення, подумки пов'язуючи їх з матеріалом, який потрібно запам'ятати.

Мисленням керувати можна свідомо, роблячи його більш продуктивним. Основні прийоми саморегуляції мислення: уважний

аналіз умов розв'язуваної задачі; співвіднесення необхідного результату із заданими умовами з метою встановлення того, чого в них не вистачає для отримання потрібного результату; постійне тренування мислення; вироблення певної дисципліни мислення, що передбачає послідовний пошук і опрацювання різних альтернативних варіантів рішення; промовляння вголос або про себе певних ідей, пов'язаних з пошуком рішення задачі; систематичний запис ідей і вже зроблених дій.

Емоційна саморегуляція базується на вмінні керувати станами м'язової системи організму, на активному вольовому включенні розумових процесів в аналіз емоційних ситуацій. Саморегуляція – це управління своїм психоемоційним станом, який досягається шляхом впливу людини на самого себе за допомогою слів, уявних образів, управління м'язовим тонусом і диханням. В результаті саморегуляції виникають три основні ефекти: ефект заспокоєння (усунення емоційної напруги); ефект відновлення (послаблення проявів втоми); ефект активізації (підвищення психофізіологічної реактивності).

Саморегуляція запобігає накопиченню залишкових явищ перенапруження, сприяє відновленню сил, нормалізує емоційний фон діяльності, і підсилює мобілізацію ресурсів організму. Природні прийоми саморегуляції організму: гумор, спостереження за пейзажем, купання в сонячних променях, спілкування з природою й тваринами, захоплення й улюблені заняття, масаж, танці, музика, повноцінний сон тощо. Для оптимізації психічного стану існують різноманітні методи – дихальна гімнастика, нервово-м'язова релаксація, аутотренінг, медитація, ароматерапія, арт-терапія, кольоротерапія та інші. Охарактеризуємо деякі з них.

Метод керування диханням. Ще в давнину виявили зв'язок між дихальними процесами та емоціями, фізичним та розумовим станом людини. Дихальна гімнастика оздоровлює всі системи організму: ендокринну, дихальну, кровоносну, травну, сечовивідну, нервову. Керування диханням – це ефективний засіб впливу на тонус м'язів і емоційні центри мозку. Повільне і глибоке дихання (за участю м'язів живота) знижує збудливість нервових центрів, сприяє м'язовому розслабленню, тобто релаксації. Часте (грудне) дихання, навпаки, забезпечує високий рівень активності організму, підтримує нервово-психічну напругу. Використання дихальних вправ, на думку

психологів і фізіологів, є найбільш доступним способом регуляції емоційного збудження. Г. Горбунов рекомендує використовувати три типи вправ: повне черевне дихання і два види ритмічного дихання. Канадський учений Л. Персіваль запропонував використовувати дихальні вправи в поєднанні з напругою і розслабленням м'язів. Роблячи затримку дихання на фоні напруги м'язів, а потім спокійний видих, який супроводжується розслабленням м'язів, можна зняти надмірне хвилювання

Метод керування тонусом м'язів (нервово-м'язова релаксація) – це система спеціальних вправ для розслаблення різних груп м'язів. Метою цього тренування є зняття м'язового тонусу, який безпосередньо пов'язаний з різними формами негативного емоційного збудження: страх, тривожність, збентеження. Зменшивши або запобігши тонусу м'язів, можна зняти стресові стани, безсоння, мігрені, а також можна нормалізувати емоційний фон. Як правило, домогтися повноцінного розслаблення відразу всіх м'язів не вдається, потрібно зосередити увагу на найбільш напружених частинах тіла. Найпростіший, але досить ефективний спосіб емоційної саморегуляції – розслаблення мимічної мускулатури. Навчившись розслабляти м'язи обличчя, а також довільно і свідомо контролювати їх стан, можна навчитися керувати і відповідними емоціями.

Метод самонавіювання – це словесний вплив, що задіє свідомий механізм, йде безпосередній вплив на психофізіологічні функції організму. Формули самонавіювань будуються у вигляді простих і коротких тверджень, з позитивною спрямованістю (без частки «не»). Один з таких способів саморегуляції заснований на використанні самонаказів – коротких розпоряджень, зроблених самому собі: «Розмовляти спокійно!», «Не піддаватися на провокацію!». Дефіцит позитивного схвалення в ситуаціях підвищених нервово-психічних навантажень є однією з причин нервозності, роздратування. Тому важливо заохочувати себе самому. У випадку навіть незначних успіхів варто використати спосіб самопохвали, подумки кажучи: «Молодець!», «Розумниця!» тощо.

Метод візуалізації передбачає використання візуальних образів. Використання образів пов'язане з активним впливом на ЦНС почуттів і уявлень. Позитивні відчуття, враження людина не запам'ятовує, але якщо відновити в пам'яті спогади і образи з ними пов'язані, то вона може пережити їх знову і навіть посилити. Образи

та уява відкривають доступ до потужних підсвідомих резервів психіки.

Аутогенне тренування або аутотренінг являє собою систему вправ, спрямованих людиною на себе і призначених для саморегуляції психічних і фізичних станів. Основи аутотренінгу закладені в роботах німецького лікаря І. Шульца, який, досліджуючи вплив гімнастики йогів на організм людини, виявив, що глибоке м'язове розслаблення (релаксація) тягне за собою усунення емоційної напруженості, поліпшення функціонального стані ЦНС і роботи внутрішніх органів. Американський фізіолог Е. Джейкобсон встановив, що кожному виду емоційного збудження відповідає напруга тієї чи іншої м'язової групи, що добре ілюструється відомими виразами типу «скам'яніле обличчя», «здавлений голос» тощо. Справедливо і зворотне: якщо людина надає своєму обличчю і позі вираз, властивий певному емоційному стану, то цей стан через деякий час настає.

Дослідженнями І. Шульца встановлено, що якщо глибока м'язова релаксація супроводжується відчуттями важкості і тепла (виникаючими як наслідок розслаблення м'язів і розширення кровоносних судин), то це справедливо і в інший бік. Таким чином, виникла ідея методу досягнення стану релаксації. А саме, використовуючи словесні формули, спрямовані на виникнення відчуттів тепла і важкості, можна свідомо домогтися зниження м'язового тону і потім, на цьому фоні, шляхом самонавіювання, цілеспрямовано впливати на різні функції організму. Словесні формули, що використовуються в аутотренінгу, описують характер відчуттів, що підлягають відтворенню, і область тіла, де їх відтворення є бажаним. Поряд з цим була виявлена велика роль чуттєвих образів, уявних уявлень, їх глибокий зв'язок з фізіологічними 140 функціями.

Аутотренінг корисний у тих видах діяльності, які викликають у людини підвищену емоційну напруженість, в тому числі у педагогічній роботі, так як у спілкуванні педагога з дітьми і з їх батьками нерідко виникають ситуації, які вимагають емоційно-вольової саморегуляції. Використання прийомів аутотренінгу дозволяє людині цілеспрямовано змінювати настрій і самопочуття, позитивно позначається на його працездатності та стані здоров'я. Ті люди, хто систематично займаються аутотренінгом, отримують можливість раціонально розподіляти і економно використовувати свої

сили в повсякденному житті, а в потрібні моменти максимально їх мобілізувати.

Аутотренінг заснований на свідомому застосуванні людиною різноманітних засобів психологічного впливу на власний організм і нервову систему з метою їх релаксації або, навпаки, тонізації. Відповідні засоби впливу включають спеціальні вправи, призначені для зміни тону скелетних м'язів і м'язів внутрішніх органів. Активну роль при цьому відіграють словесне самонавіювання, уявлення та чуттєві образи, що викликаються вольовим зусиллям. Всі ці засоби психологічного впливу людини на власний організм в аутотренінгу використовуються комплексно, у певній послідовності: релаксація, уявлення, самонавіювання. Практичне відпрацювання техніки аутотренінгу проводиться в тій же послідовності.

Аутотренінг включає вправи, спрямовані на керування увагою, довільне оперування чуттєвими образами, словесні самоінструкції, вольове регулювання тону м'язів, управління диханням. Система керування увагою передбачає вироблення здатності концентруватися і тривало утримувати увагу, на якому-небудь предметі, об'єкті, події, факті. Здатність оперувати чуттєвими образами виробляється через спеціальні вправи, спрямовані на переведення уваги з зовнішнього світу на внутрішній, і далі – на відчуття і чуттєві образи. Від порівняно простих і звичних уявлень в аутотренінгу поступово переходять до складніших, наприклад, до уявлень сили тяжіння, тепла, що поширюється від однієї частини тіла до іншої тощо. За допомогою спеціальних слів і виразів, які вимовляються з різною гучністю, в плані зовнішньої мови і мови про себе, відпрацьовуються навички словесного самонавіювання. Таке самонавіювання, якщо воно використовується людиною вміло, прискорює появу потрібного психологічного чи фізіологічного стану. Словесні самонавіювання в аутотренінгу поєднуються з певною ритмікою дихання. Всі ці вправи відпрацьовуються в трьох основних положеннях: лежачи, сидячи і стоячи.

Вправи, пов'язані з довільною регуляцією м'язового тону, також відпрацьовуються в певній системі і послідовності. Спочатку вчаться розслабляти і напружувати м'язи, найлегше піддаються контролю (м'язи рук і ніг), потім переходять до м'язів, якими важче довільно керувати (м'язи шиї, голови, спини, живота), і, нарешті, звертаються до спеціальних вправ, спрямованих на регуляцію тону

м'язів внутрішніх органів. Особливо складними і важливими вправами, що входять до аутотренінгу, є ті, які спрямовані на регулювання стану кровоносних судин голови і тіла людини, їх розширення з метою досягнення стану релаксації і заспокоєння або звуження з метою підвищення тонуусу і активізації організму. У цих вправах використовується природне тепло долоні руки людини і образні уявлення тепла або холоду вольовим зусиллям.

Медитація є класичним способом зосередження, завдяки якому відбувається зняття психоемоційного напруження, розумової та фізичної втоми. Сучасна психологія накопичила величезну кількість фактів, які доводять позитивний вплив медитації на всі сфери життєдіяльності людини, починаючи з оздоровлення організму і закінчуючи підвищенням його творчого потенціалу. Відомо досить велика кількість технік та видів медитацій, які мають свої особливості. Медитація буває пасивною і активною, змістовною і беззмістовною, відкритою і закритою. Більшість форм пасивні по зовнішньому прояву, але незвично активні по внутрішньому психологічному наповненню.

Арт-терапія – це лікування мистецтвом. Арт-терапія включає такі напрямки, як малюнкова терапія, бібліотерапія, музикотерапія, танцювальна терапія, кінотерапія, куклотерапія. Застосовують арттерапевтичні методики як самостійні, так і в якості допоміжних до інших видів терапії. Арт-терапія працює з продуктами творчості самої людини і з готовими творами мистецтва (картини, скульптури, книги, продукція кіномистецтва). Арт-терапія застосовується у випадках емоційних порушень, у разі труднощів у спілкуванні, замкнутості, сором'язливості тощо.

Малюнкова терапія. Малювання фарбами, олівцями, фломастерами, які дають повноцінний, насичений колір, допомагає позбутися неприємних переживань, особливо депресії, тривоги, страху. В останніх випадках рекомендують малювати лівою рукою (правшам). При цьому важливо не наявність вміння малювати, а здатність висловити свою емоцію в абстрактній формі, через колір і лінію. Музикотерапія являє собою метод, що використовує музику в якості засобу корекції.

Музикотерапія дає позитивний ефект при емоційних відхиленнях, страхах, рухових і мовних розладах, відхиленнях у поведінці, психосоматичних захворюваннях. Технік музикотерапії

багато. Залежно від поставлених завдань музикотерапія може бути представлена у формі активної, коли людина виражає себе в музиці (вокалотерапія, хор, гра на музичних інструментах) і пасивної, коли людина тільки слухає музику, мета якої – змінити настрій, відреагувати негативні переживання, зменшити тривогу. Лідер серед музичних інструментів по впливу на стан людини – це орган.

Кольоротерапія відноситься до популярних напрямів психотерапії. Людство давно знало про цілющі властивості кольору. В Давньому Єгипті в храмах існували спеціальні приміщення, в яких сонячні промені певним чином заломлювалися в той чи інший колір спектра. Археологи стверджують, що ці кімнати були лікувальними.

Ароматерапія. Історія ароматерапії починається з глибокої давнини. Стародавні греки, єгиптяни використовували аромати протягом всього життя для того, щоб зберегти здоров'я, красу і молодість. Люди безперервно стикаються зі світом запахів. Аромати в нашому житті відіграють значну роль. Зараз ароматерапія – одна з популярних напрямів психотерапії. Ароматерапія – наука і мистецтво впливу ароматів на психологічний і фізичний стан людини. Застосовують її як спосіб запобігання перевтоми, дратівливості, депресій. Ароматерапія підвищує стійкість до несприятливих факторів, сприяє саморегуляції, саморозвитку особистості. Способи поширення ефірних масел різні: інгаляції, ванни, компреси, розтирання, масаж, точковий масаж. Ефірні масла впливають на емоції людини.

Отже, саморегуляція є важливим аспектом професійної діяльності педагога, тому що запобігає накопиченню залишкових явищ перенапруження, сприяє відновленню сил, нормалізує емоційний фон діяльності і підсилює мобілізацію ресурсів організму. Особистісна саморегуляція передбачає здатність педагогічним працівником розуміти та приймати власний емоційний стан та здійснювати індивідуальний вибір методу оптимізації психічного стану.

Завдання: підібрати власний комплект саморегулюючих вправ.

2. Мімічна техніка. Мова жестів.

Міміка й жести часто взаємопов'язані між собою. Варто вдаватися до виконання певних вправ, які допоможуть сформувати вміння й навички користування мімікою й жестами.

Завдання:

1. Показуйте жестом на вікно, за яким квітує сад, мімікою виявляєте радість, задоволення.

Так само: за вікном лютує буревій. Так само: за вікном граються діти.

2. Виразіть жестом і мімікою певне почуття: а) відрази; б) захоплення; в) страху; г) ніжності.

3. Виражайте мімікою певний стан як реакцію на зовнішній подразник: а) солодкі фрукти; б) кисле яблуко; в) гіркий перець; г) гарячий чай.

4. Передайте мімікою стан, коли ви їсте: а) шоколадні цукерки; б) сирий буряк; в) замість цукру поклали до рота ложку солі; г) випадково поклали до рота ложку надто гарячої страви.

5. Передайте мімікою і жестами певний фізіологічний стан: а) болить зуб; б) судоми стягнули ногу; в) вам спекотно; г) ви замерзли; д) молотком ударили по пальцеві; е) ножом урізали палець.

6. Передайте жестами і мімікою свою реакцію на дії вихованців: а) під час гри у волейбол команда, за яку ви вболіваєте, виграла; б) на уроці під час пояснення нового навчального матеріалу раптом відкриваються двері і з'являється голова учня, який запізнився на урок; в) під час контрольної роботи ви помітили, що учень користується недозволеним прийомом (дістав шпаргалку).

7. Передайте жестами і мімікою реакцію на певні природні явища: а) надворі сильна злива, ви без плаща й парасольки і раптом почувся грім і блискавка; б) на небі з'явилася веселка, ви милуєтесь нею; в) ви біля річки, роздяглися і заходите в холодну воду.

8. Загальна мімічна реакція на певний подразник. Розпочався урок. Ви за столом. Відкриваються двері. Ви повернулися на стільці й дивитесь на учня, який запізнився. Вербальні засоби доповнюєте жестами, мімікою:

- вимогливо: "Швиденько сідай!";

- здивовано: "Не чекав від тебе";

- запитливо: "Щось трапилося?";

- докірливо: "Знову заважаєш працювати".

9. Розглядаєте світлини людей, репродукції картин. За зовнішнім виразом обличчя охарактеризуйте психічний стан людини, яку бачите на світлині, її професійне спрямування.

Тема 2.3. Ораторська мистецтво педагога. Шляхи вдосконалення професійно-педагогічної майстерності

1. Риторичні навички та вміння викладача. Особливості підготовки до публічного виступу.
2. Вивчення досвіду передових вчителів – шлях до педагогічної майстерності. Педагогічна технологія формування самостійно-дослідницької діяльності студентів. Професійне самовиховання як шлях вдосконалення педагогічної майстерності.

10 год.

1.Риторичні навички та вміння викладача. Особливості підготовки до публічного виступу.

Цицерон вважав, що промова мусить будуватись на основі повного знання предмета; коли ж за нею не стоїть зміст, засвоєний та пізнаний оратором, то словесне її вираження уявляється пустою й навіть дитячою балаканиною. Для успіху промови важливим є протікання думки лектора. А. Коні говорив: якщо думка перестрибує з предмета на предмет, якщо думки плутаються, постійно перериваються, то таку промову майже неможливо слухати. Е. Ренан зазначав, що добре говорити – значить просто добре думати вголос. Ш. Сент-Бев писав, що справжнє красномовство полягає в сутності, але зовсім не у словах.

Етапи підготовки промови:

- визначення мети;
- аналіз аудиторії;
- вибір теми;
- добір матеріалу і його систематизація;
- запис відібраного матеріалу (повний текст промови, тези, конспект, план, цитати).

Метою виступу фактично є передбачення реакції аудиторії. Оратор може поставити задачу інформування слухачів, надання певних відомостей. Або він розраховує схвилювати аудиторію, сформувати в людей переконання, уявлення, що стануть мотивами їх поведінки, тобто закликає до будь-яких дій. Часто ці завдання перехрещуються, сполучаються в одному виступі.

Аналіз аудиторії. Кожна промова має свого конкретного адресата, свою аудиторію, і чим краще оратор знає цю аудиторію, чим ретельніше він окреслить її портрет, тим ефективнішою буде промова. Наприклад, звертаючись до молоді, не можна загравати, лестити, повчати, дорікати в незнанні, некомпетентності, підкреслювати свою перевагу, ухилятися від гострих проблем і питань тощо.

Вибір теми. Вивчивши аудиторію, склавши її портрет, оратор уже може більш точно окреслити тему промови, знайти оригінальну ідею, пройшовши послідовно всі моменти в розробці стратегії.

Тема повинна бути цікавою, достатньо важливою і зрозумілою для аудиторії. Зазвичай незрозумілою є не тема, а її виклад. Поняття сучасної світової організації (глобалізм), принципи оподаткування, досягнення сучасної медицини можуть бути зрозумілими навіть школярам за певного напруження і вміло підібраних оратором аналогій та прикладів.

Добір і систематизація матеріалу

На етапі добору і систематизації матеріалу визначається логічний план майбутньої промови, який допомагає цілеспрямовано добирати літературу, а з неї – фактичний матеріал для виступу. Зібравшись виступити перед аудиторією, треба скомпонувати власні думки, визначитися з власними прикладами, пригадати все, що вам особисто відомо з обраної теми, що ви чули, бачили, читали. Треба завжди у вільні хвилини повертатися до обраної теми, думати про неї, промовляти вголос окремі епізоди. Розповідайте друзям про свій задум, нехай вони також зацікавляться ним і висловлять свої думки.

Запис матеріалу. Систематизуючи матеріал, оратор продумує композицію, логіку викладу, складає і редагує текст. Початківець (та й не лише) мусить після попередньої роботи записати зібраний матеріал у вигляді повного тексту промови. Після запису необхідно уважно проглянути отриманий текст. Перше, на що слід звернути увагу, – чи правильно було дібрано слова. Далі йде робота над стилем: чи відповідають обрані слова меті промови, складу аудиторії, до якої буде вона звернена: чи не будуть деякі слова «випадати» з тексту стилістично. Прослідкуйте, чи не втратили думки логічність і доказовість, чи не перевантажений текст цитатами та прикладами.

Цитатний план допомагає ораторам виголошувати промову перед аудиторією «з пам'яті», часом імпровізуючи, що справляє враження плинності живої думки та значної ерудиції оратора. Для того щоб у записі

можна було легко орієнтуватися, він мусить бути зорово виразним, з використанням легких для сприйняття графічних позначок – підкреслень, дужок, виділення кольорами тощо.

Головні питання на які треба відповісти перед приготуванням промови:

1. Зважте, що дасть ваш виступ слухачам.
2. Чи буде у вашому виступі щось нове.
3. Чи допоможе ваш виступ слухачам у роботі, розв'язанні особистих проблем, чи буде для них хоча б цікавим

Завдання: скласти текст публічного виступу за темою.

1. Вивчення досвіду передових вчителів – шлях до педагогічної майстерності. Професійне самовиховання як шлях вдосконалення педагогічної майстерності.

Передовий педагогічний досвід розглядають: як практику виховання, освіти і навчання і як результат цієї практики, що проявляється в якостях учнів (Е. Монозон); як експериментальну діяльність (А. Шиміна); як спосіб фіксації, зберігання й передачі інформації про результати педагогічної діяльності (І. Кривонос); як завершену практику, що проявляється і матеріалізується в різних формах і на різних рівнях (Я. Турбовський) тощо.

Ознаками передового педагогічного досвіду є результативність, творчий підхід, новизна, тривалість функціонування, актуальність, перспективність, наукова обґрунтованість, раціональна витрата часу. Узагальнення передового педагогічного досвіду означає виявлення основних ідей, на яких побудований конкретний досвід, з'ясування умов і можливостей його впровадження.

Так, особливістю передового педагогічного досвіду В. Шаталова є: виділення доз навчального матеріалу, які охоплюють головне, істотне в ньому, навчання школярів алгоритмів виконання навчальних завдань, широке залучення їх до самостійного виконання навчальних завдань у школі й удома, оперативний контроль за засвоєнням навчального матеріалу всіма учнями класу.

Учитель хімії М.Гудзик головним принципом своєї системи вважає подання нового матеріалу у великому об'ємі. Ого заняття передбачають уроки-лекції, уроки-семінарські заняття, уроки узагальнення і систематизації знань, уроки захисту творчих завдань,

уроки-практикуми. Урок-лекція складається з трьох частин. Перша (до 7 хв.) – коротке викладення нової теми. Друга частина (до 30 хв.) – детальне пояснення нового матеріалу, інструктаж з його опанування. У заключній частині (5-8 хв.) він утретє повертається до нового матеріалу, підводячи підсумки та пропонуючи необхідну літературу для опрацювання. Головне завдання уроку-семінарського заняття – самостійне вивчення учнями навчального матеріалу різного рівня складності (програма А – творче використання; програма В – відтворення здобутих знань на продуктивному рівні, програма С – репродуктивне відтворення знань, застосування їх за зразком). Програми учні обирають самостійно. На уроці практикується групова форма роботи. Наприкінці уроку-семінару вчитель проводить самостійну роботу. На уроці-заліку узагальнюється і систематизується навчальний матеріал. Між предметне узагальнення і систематизація знань здійснюється на уроці захисту творчих завдань, які учні отримують заздалегідь. Такі роки проводяться після вивчення великих розділів основної та інших суміжних дисциплін. Учитель-філолог Є. Ільїн спирається на пошукові опори (зв'язок з життям); будує урок на основі складного морального питання. Його мистецтво запитання стимулює відвагу висловитися.

Характерними ознаками передового науково-педагогічного мислення є:

- аналіз взаємозв'язку виховних явищ;
- простежування впливу педагогічних взаємодій;
- співвідносити тактичні й стратегічні дії;
- принцип єдності педагогічної дії з цілями і результатами навчання й виховання;
- користування різними типами мислення;
- відмова від шаблонів;

Практичними формами й методами втілення передового досвіду є:

1. відкриті уроки та інші заняття;
2. усні повідомлення (виступи на нарадах, курсах, семінарах представників народної освіти);
3. письмові повідомлення (методичні листи, методичні розробки, статті у газетах і журналах, видання брошур, монографій, збірників матеріалів конференцій і семінарів;

4. наочно-демонстраційна (організація виставок, спеціальних стендів тощо).

Оскільки вчителю доводиться багато працювати з різними літературними джерелами, він має володіти різними видами читання:

- попереднє читання — в процесі читання позначають усі незнайомі, іншомовні слова, наукові терміни і поняття, щоб опісля можна було з'ясувати їх значення за словником чи довідником;

- наскрізне читання — важне перечитування всього матеріалу. Його застосовують тоді, коли треба повністю охопити зміст розділу, статті, книги;

- вибіркове читання — певний відбір матеріалу для читання з метою його поглибленого вивчення;

- повторне читання — передбачає повернення до того, що дуже потрібне або не цілком зрозуміле, через деякий час;

- аналітичне читання, або читання з проробкою матеріалу (критичний аналіз змісту, конспектування);

- партитурне читання — динамічне читання з великою швидкістю, що має на меті швидке ознайомлення з книгою (за 1,5–2 год. прочитують до 200–300 сторінок);

- змішане читання — застосування різних видів читання залежно від змісту матеріалу, мети і завдань його вивчення.

Викладач може заощадити свій час і енергію не лише за рахунок раціонального виду читання, а й уміння робити необхідний вид запису: план, тези, конспект, анотацію, реферат, рецензію, цитату (про них уже йшлося у попередніх розділах). Фахівці радять записувати зібрану інформацію на окремих картках, що дає змогу систематизувати її відповідно до тем уроків чи виховних заходів.

Професійне самовиховання викладача зіждеться на самопізнанні. Найефективнішим методом самопізнання є самоспостереження. За результатами самоспостереження складається програма самовиховання. Мета самовиховання полягає у вирішенні внутрішніх конфліктів — само порозумінні, гармонізації стосунків з найближчим оточенням, розвитку навичок самоконтролю, професійному зростанні.

Програма професійного самовиховання варто складати на 2 –х рівнях: максимум і мінімум (короткочасний і довгочасний). В Леві вважав, що програма професійного саморозвитку має спиратись на міцне здоров'я. Другою важливою умовою є навичка самоспілкування

(критичне ставлення до власних уявлень, вміння переоцінювати їх). Третє – самотність, як вміння бути собою. Четверте – якісна самоосвіта. П'яте – справжні соціальні стосунки.

В науковій літературі зустрічаються компоненти, що можуть стати в нагоді при складанні власної програми професійного самовиховання:

- оволодіння предметними знаннями з професії;
- ознайомлення з професійними вимогами і характеристиками;
- самотестування своїх професійних якостей;
- робота з власними негативними якостями;
- вивчення новаторського педагогічного досвіду

Ознакою того, що викладач просувається в своєму професійному розвитку є здоровий спосіб життєдіяльності і творча самореалізація в житті в цілому.

Завдання: скласти особисту програму професійного самовиховання.

4. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ З ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

1. Психіка і свідомість.
2. Поняття про психічне відображення.
3. Пізнавальні процеси.
4. Поняття про відчуття та сприйняття.
5. Поняття про пам'ять. Види та індивідуальні особливості пам'яті.
6. Увага. Прийоми підтримування мимовільної і довільної уваги та формування післядовільної уваги студентів в аудиторії.
7. Особливості та форми мислення.
8. Поняття про уяву.
9. Поняття та структура особистості.
10. Співвідношення понять «людина», «індивід». «особистість», «індивідуальність».
11. Емоційно-вольова сфера особистості.
12. Поняття про емоції та почуття. Форми переживань.

13. Поняття про волю. Структура вольового акту.
14. Темперамент в структурі особистості.
15. Характер в структурі особистості.
16. Задатки та здібності в структурі особистості.
17. Цінісна компонента педагогічної діяльності
18. Професійні функції викладача вищого навчального
19. Класифікація груп.
20. Формальна та неформальна структура малої групи.
21. Мала група як об'єкт педагогічної взаємодії.
22. Керівництво та лідерство у малих групах.
23. Конфлікт та конфліктна взаємодія: поняття та роль.
24. Труднощі, бар'єри та деформації у спілкуванні.
25. Суб'єкт-суб'єкт парадигма викладацької діяльності.
26. Внутрішня техніка викладача. Майстерність у керуванні психічним самопочуттям.
27. Зовнішній вигляд викладача, основи мімічної і пантомімічної виразності.
28. Професійно-педагогічне спілкування, його сутність та структура.
29. Педагогічний такт як стратегія поведінки викладача.
30. Техніка переконуючого впливу в індивідуальній бесіді.
31. Прийоми педагогічної взаємодії.
32. Взаємодія під час перевірки знань. Техніка активного слухання.
33. Майстерність публічного виступу викладача.
34. Переконання та навіювання у педагогічному процесі.
35. Основи техніки мовлення: подих, голос, дикція.
36. Ораторська майстерність викладача.
37. Суть педагогічної творчості викладача вищого навчального закладу.
38. Педагогічна техніка викладача вищого навчального закладу: визначення, структура, аспекти формування.
39. Суб'єктивні та об'єктивні перешкоди встановлення контакту між викладачем і студентами.
40. Провідні характеристики мовленнєвої культури викладача.
41. Образність мови та засоби її створення.
42. Характеристика основних видів тропів (порівняння, епітет, метафора, алегорія, іронія, гіпербола).

43. Художність та виразність мови.
44. Характеристика інтонаційно-виразних засобів мовлення.
45. Основні прийоми техніки мовлення.
46. Застосування логіко-інтонаційного аналізу мови при підготовці промови.
47. Вимоги до проведення занять у ВНЗ.
48. Поняття «методи навчання». Класифікація методів навчання
49. Функції методів навчання.
50. Поняття «навчально-методична робота» та його характеристика.

5. РЕКОМЕНДОВАНІ ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

Базова література:

1. Беседіна, Л.М., Сторульов, О.І. Педагогічна майстерність, активні методи навчання та методична робота у навчальних закладах: методичний посібник 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Логос, 2009. 204 с.
2. Буряк В. Викладач університету: вимоги до особистісних і професійних рис : [творчий викладач. Педагогічна майстерність. Культура мислення, почуттів, поведінки, педагогічного спілкування, самоосвіти викладача. Вища школа. 2010. № 3-4. С. 11-35.
3. Гуревич, Р.С. Інноваційні педагогічні технології в підготовці магістрів // Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2013. № 2. С. 100-105.
4. Даниленко, Л.І. Педагогічні інновації та інноваційні педагогічні технології: сутність і структура // Нові технології навчання. К., 2005. С. 270-276.
5. Зязюн, І.А. Крамушенко, Л.В. Кривонос, І.Ф. Педагогічна майстерність: підручник для вищих педагог. навч. Закладів. К.: Вища школа, 1997. 350 с.
6. Зязюн, І.А. Проективний аналіз технологій педагогічної дії : [поняття, завдання освітньої технології. Пошук технологій, що відповідають новим освітнім запитам. Класифікація навчальних предметів] // Педагогіка і психологія. 2010. № 2. С. 22-33.
7. Князян, М.О. Педагогічна технологія формування самостійно-дослідницької діяльності студентів // Проблеми освіти. К., 2007. С. 64-69.

8. Коцур, В. Найвищий педагогічний ідеал – виховання людяності: [Педагогічна майстерність. Моральне виховання. Людяність] // Вища освіта України 2005. № 2. С. 72-78.
9. Лавріненко, О.А. Творчий розвиток і опанування педагогічної майстерності в Україні (1917 - 1919) // Теорія і практика управління соціальними системами : філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2010. № 4. С. 101-110.
10. Максимюк, С.П. Педагогіка: навчальний посібник для студ. вищих навч. Закладів. К.: Кондор, 2009. 670 с.
11. Нові технології навчання: Науково-методичний збірник. Вип. 40. К.: Науково-метод. центр вищої освіти, 2005. 279 с.
12. Новітні технології навчання. Спецвипуск: наук.-метод.зб. К.: НМЦ ВО, 2003. 248с.
13. Онокович, Г. «Діалог культур» як сучасна педагогічна технологія // Вища освіта України. 2011. № 4. С. 42-48.
14. Пехота, О.М., Кіктенко, А.З., Любарська, О.М. Нор, К.Ф. Освітні технології: навч.-метод. посібник. К.: А.С.К., 2004. 256 с.
15. Паскаль, О.В. Технології соціально-педагогічної діяльності: навчальний посібник для студ. 3-4 курсів зі спец. "Соціальна педагогіка" – Х.: БУРУН-КНИГА, 2011. 288 с.
16. Зязюн, І.А. Крамущенко, Л.В., Кривonos, І.Ф., Мирошник. О.Г. Педагогічна майстерність: підручник 2-е вид., доп і перероб. К.: Вища шк., 2004. 422 с.

Додаткова:

1. Анцупов, А.Я. Введение в конфликтологию. Ужгород: МАУП, 2010. 101с.
2. Анцупов А.Я., Прошанов СЛ. Конфликтология: междисциплинарный подход, обзор диссертационных исследований. М.: Дом Советов, 2007. 240 с.
3. Головаха, Е. И. Панинос, Н. В. Психология человеческого взаимопонимания. К. : Политиздат, 1989. 189 с.
4. Гришина, Н. В. Психология конфликта. СПб. : Питер, 2006. 464 с.
5. Дружинин, В. Н. Психология общих способностей. СПб. : Изд-во Питер-Ком, 1999. 368 с.
6. Зимбардо, Ф. Ляйпе, М. Социальное влияние. СПб. : Питер, 2000. 448 с.

7. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения. М. : Профиздат, 2001. 454 с.
8. Первин, Л. Джон, О. Психология личности: теории и исследования. М. : Аспект Пресс, 2000. 607 с.
9. Пиз А. Язык телодвижений: как читать мысли других по их жестам. СПб. : Изд. дом "Рутенберг", 2000. 272 с.
10. Холодная, М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. М. : Томск, Барс, 1997. 392 с.
11. Шихи , Г. Возрастные кризисы. Ступени личностного роста. СПб. : "Ювента", 1999. – 434 с
12. Юнг, К. Г Психологические типы. М. : ООО "Попурри", 1998. 656 с.
13. Зязюн, І.А., Лавріненко, О.А., Солдатенко, М.М., Пилипчук. В.В. Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технологічного суспільства: монографія. К.: Педагогічна думка, 2012. 390 с.
14. Солдатенко, М.М. Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах інформаційного суспільства: конгнітивний аспект: монографія. К., 2012. 168 с.

Інформаційні ресурси:

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В.В. Бойко. – М.: Информационно-издательский дом "Филинъ", 1996. – 472 с. Режим доступа: <http://www.kodges.ru/8463-jenergija-jemociji-v-obshhenii-vzgljad-na-sebja-i.html>
2. Петухов В.В. Общая психология. Полный курс лекцій. Режим доступа: <http://video.yandex.ua/users/bodya-2/view/24/#>
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологи. СПб. : Питер, 2000. 712 с. Режим доступа: <http://www.vipstudent.ru/index.php?q=lib&r=16&id=1198690730>

6 СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАЬ СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

На вивчення навчальної дисципліни «Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності» відводиться 135 години / 4,5 кредити ECTS. У відповідності до навчальної програми з курсу «Педагогічна майстерність» для студентств заочної форми навчання, обсяг аудиторних занять складає 8 годин, обсяг самостійної підготовки – 127 годин.

Для студентів заочної форми навчання формою проміжного контролю є захист контрольної роботи та усне опитування на консультаціях. Підсумковий контроль успішності навчання проводиться у формі усного заліку.

У відповідності до Положення про кредитно-модульну технологію організації навчального процесу ЗНТУ, Закону України «Про освіту» та «Про вищу освіту», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державний вищий заклад освіти», наказів Міністра освіти України «Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», «Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України» й ін. – *підсумкова оцінка* є оцінкою, яка визначається шляхом переведення сумарної модульної оцінки, вираженої у 100-бальній шкалі, у традиційну академічну оцінку національної шкали («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», «незадовільно/з повторним курсом» для екзамену і «зараховано» та «не зараховано» для заліків) – за такою шкалою оцінювання академічних успіхів студента:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	Добре	
75-84	C		

70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни